Прыёмы і сродкі вывучэння знешняй палітыкі СССР

ПАСЛЯ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

І. І. БАГДАНОВІЧ,
кандыдат педагагічных навук

Вучэбны матэрыял па дадзенай тэме мае вялікія магчымасці для выпрацоўкі ў вучняў партыйна-класавага падыходу да аналізу падзей міжнароднага жыцця, фарміравання ў іх умення супрацьстаяць буржуазнай прапагандзе, пераканаўча паказваць яе беспадстаўнасць, ілжывасць. У адпаведнасці са структурным аналізам і адукацыйна-выхаваўчымі задачамі матэрыялу (гл. Народная асвета, 1984, № 9, с. 57—60) мы імкнуліся вызначыць некаторыя найбольш рацыянальныя прыёмы і сродкі вывучэння, іх аптымальнае выкарыстанне на ўроку.

Рэалізацыі выхаваўчых магчымасцей тэмы ў значнай ступені садзейнічае эмацыянальна-вобразнае знаёмства з важнейшымі фактамі, што дасягаецца шляхам выкарыстання прыёмаў сюжэтнага расказу з элементамі маляўнічага апісання і вобразнай характарыстыкі. Яны, хаця і забяспечваюць толькі эмпірычныя веды, аднак дазваляюць у жывой, вобразнай форме перадаць развіццё, напал падзей, выклікаюць у вучняў асабістыя адносіны да іх, уздзейнічаюць на патрыятычныя, інтэрнацыянальныя і маральныя пачуцці. Істотную дапамогу тут аказвае выкарыстанне такіх сродкаў, як кадры дыяфільмаў, дыяпазітывы, схемы, дыяграмы, графікі, малюнкі, вобразна-эмацыянальныя тэксты мастацкай і навукова-папулярнай літаратуры, перыядычны друк, а таксама фрагменты фільмаў «Вялікі дзень Еўропы» (аб нарадзе па бяспецы і супрацоўніцтву ў Еўропе), «Павуцінне» (аб ідэалагічнай барацьбе імперыялізму супраць СССР), «Надзейная аснова міру» (аб Варшаўскім Дагаворы) і інш. Яны папоўняць веды вучняў, дапамогуць ім паўтарыць і замацаваць матэрыял.

Вялікай сілай эмацыянальнага ўздзеяння на школьнікаў валодаюць вобразы выдатных барацьбітоў за мір. Дзяцей прыцягваюць перш за ўсё іх мужнасць, сіла волі, мэтанакіраванасць, служэнне інтарэсам чалавецтва. У той жа час рэакцыйныя дзеячы, якія вызначаюць імперыялістычную знешнюю палітыку, выклікаюць у вучняў пачуцці пагарды і нянавісці. Уплыў на эмацыянальнае ўспрыманне аказваюць вобразныя характарыстыкі, складзеныя на аснове мастацкіх і публіцыстычных тэкстаў у спалучэнні з нагляднымі сродкамі (партрэтамі, ілюстрацыямі, кадрамі дыяфільмаў, дыяпазітывамі, слайдамі і г. д.).

Напрыклад, пры вывучэнні пытання аб узнікненні Сусветнага руху прыхільнікаў міру можна выкарыстаць наступную характарыстыку першага старшыні Сусветнага Савета Міру Фрэдэрыка Жаліо-Кюры: «У кожнай краіне былі выдатныя барацьбіты за мір. Іх імёны ведалі шырока, і слава пра іх выдатную дзейнасць ішла з краіны ў краіну. Але сярод іх быў чалавек, найбольш папулярны і любімы сярод мільёнаў прыхільнікаў міру. Гэта Фрэдэрык Жаліо-Кюры. Высокі, худы, сціплы ў рухах і жэстах чалавек са спакойным, смуглым, засяроджаным тварам, з уважлівым позіркам па-маладому ззяючых вачэй пры з'яўленні ў зале пасяджэнняў выклікаў хвалю цёплага і непасрэднага ажыўлення. Усякі адчуваў, што гэты вучоны з сусветным іменем, лаўрэат Нобелеўскай і першы ўладальнік Міжнароднай Ленінскай прэміі міру з'яўляецца па праву кіраўніком руху прыхільнікаў міру.

У яго надзвычайная біяграфія. Сын парыжскага камунара, сусветна вядомы вучоны, ён мужна змагаўся супраць фашызму, забяспечваў байцоў Супраціўлення гранатамі, мінамі і іншай зброяй са сваёй лабараторыі, выратаваў ад гітлераўцаў матэрыялы, якія паскорылі б іх доследы па вырабу атамнай зброі. Даследчык мірнага выкарыстання атамнай энергіі, Жаліо-Кюры заўсёды заставаўся сынам свайго народа. Ён стаў на чале новага, невядомага яшчэ па маштабах руху прыхільнікаў міру, не вагаючыся, пайшоў на ўсе выпрабаван-

ні, ведаючы, што супраць яго выступяць і рэакцыянеры, і імперыялісты, і ўсе тыя, для каго прывычна дзейнічаць сілай, пагрозамі, паклёпам.

Выдатны аратар і таленавіты арганізатар, які валодаў усеабдымнымі ведамі і неўтаймоўным духам, горача паўставаў супраць усякай несправядлівасці, ён стаў стратэгам вялікага наступлення соцень мільёнаў людзей супраць вайны» (Жолио-Кюри Фредерик. Пять лет борьбы за мир. М., 1956, с. 4—6).

У спалучэнні з нагляднасцю такая характарыстыка дазваляе сфарміраваць уяўленне аб выдатным барацьбіту за мір, дапамагае глыбей запомніць падзеі, звязаныя з яго дзейнасцю.

Важную ролю ў засваенні знешнепалітычнага матэрыялу, рэалізацыі яго адукацыйна-выхаваўчых магчымасцей маюць і характарыстыкі рэакцыйных дзеячаў, якія імкнуцца ўзнавіць страчаныя імперыялізмам пазіцыі ў свеце, развязаць новую сусветную тэрмаядзерную вайну. Так, разглядаючы пытанне аб пачатку «халоднай вайны», можна прапанаваць вучням складзеную на аснове ўрыўкаў з мастацкай і навукова-папулярнай літаратуры характарыстыку амерыканскага прэзідэнта Г. Трумэна: «Гары Трумэн — невысокі, танкагубы чалавек у акулярах з ледзь прыметнай аправай і ненатуральнай, быццам прыклеенай, усмешкай працвітаючага амерыканца.

Ён нарадзіўся ў сям'і дробнага фермера. Нягледзячы на прыроджаную блізарукасць, шмат чытаў. Першай кнігай, прачытанай ім самастойна, была «Біблія», якую пазней ён вывучыў на памяць і праславіўся набожным чалавекам, прыкладным хрысціянінам.

Адукацыю Трумэн атрымаў у юрыдычным ліцэі. Служыў канторшчыкам. Спрабаваў займацца гандлем, але абанкруціўся. Наогул, ён быў звычайным амерыканцам, які марыў разбагацець і дабіцца ўлады. Не маючы грошай, ён хутка зразумеў, што крывадушнасць у аблічы высокай маральнасці можа стаць капіталам не менш надзейным, чым наяўнасць грошай. З усіх масак, даступных яму, ён выбраў найбольш выгадную для сябе — чалавека сумлення.

Гэтага не змаглі не заўважыць палітычныя босы, якія загразлі ў цынічнай і беспрынцыповай гульні. Яны дабіліся выбрання Трумэна акружным суддзёй штата, а затым, убачыўшы, што ён раўніва абараняе іх інтарэсы, — сенатарам ад гэтага штата. У красавіку 1945 г. пасля смерці Ф. Рузвельта Трумэн стаў прэзідэнтам.

Набожны чалавек і «прыкладны хрысціянін» — ён аддаў загад аб бамбардзіроўцы Хірасімы і Нагасакі, дзе загінулі сотні тысяч ні ў чым не павінных людзей. Менавіта ён распрацоўваў вар'яцкія планы нанясення ядзерных удараў па важнейшых гарадах і прамысловых цэнтрах нашай краіны. Яго палітыка, яго дактрыны на тры дзесяцігоддзі атруцілі міжнародныя адносіны. Ідэі аднаго з найвялікшых злачынцаў чалавецтва зноў ажылі ў Белым доме. Там зноў носяцца з ідэямі ўдушэння сацыялізму, абмежаваных ядзерных і «зоркавых» войнаў» (Чаковский А. Победа. Политический роман. — Роман-газета, 1979, № 14, с. 45—48; Книга для чтения по новейшей истории. 1945—1978 гг. Под ред. Н. Н. Яковлева. — М., 1976, с. 262—267).

Такія характарыстыкі, складзеныя настаўнікам або па яго заданню вучнямі, дазваляюць не толькі добра ўявіць асобу з уласцівымі ёй маральнымі якасцямі, але і прасачыць сувязь з інтарэсамі і патрэбнасцямі класа, якому яна служыць.

Найбольш эфектыўнымі сродкамі вывучэння гісторыка-статыстычнага матэрыялу з'яўляюцца графікі, дыяграмы, табліцы, вучэбная, даведачная і навукова-папулярная літаратура. Гэтым сродкам адпавядаюць наступныя прыёмы: кароткае інфармацыйнае паведамленне, чытанне тэкстаў, дзе змешчаны статыстычны матэрыял, складанне, чытанне і каменціраванне графікаў і дыяграм, каменціраванне табліц. Пералічаныя прыёмы і сродкі забяспечваюць эмпірычнае вывучэнне галоўных фактаў, дапамагаюць фарміраваць у школьнікаў вобразнае мысленне.

Якія ж сродкі і прыёмы фарміравання ў вучняў тэарэтычных ведаў? Тут могуць быць выкарыстаны ўмоўна-графічная нагляднасць, друкаваныя гістарычныя тэксты (падручнік, гістарычныя дакументы, творы класікаў марксізму-ленінізму, дакументы КПСС, перыядычны друк), вучэбныя памяткі, лагічныя схемы ў спалучэнні з адэкватнымі прыёмамі тлумачэння, характарыстыкі, разважання, доказу, аналізу гістарычных тэкстаў, самастойнага вызначэння істотных прымет паняццяў і іх фармулявання, выяўлення прычынна-выніковых сувязей і заканамернасцей развіцця, састаўлення вусных і пісьмовых сэнсавых планаў, тэзісаў, тэкставых табліц, выкарыстання тэарэтычных ведаў для вырашэння праблемных задач.

З прыёмам складання параўнальна-абагульняючай табліцы, пра што, як паказвае практыка, школьнікі маюць вельмі агульнае ўяўленне, можна пазнаёміць на ўроку «Знешняя палітыка СССР і міжнародныя адносіны ў першыя пасляваенныя гады». Настаўнік падкрэслівае, што з утварэннем сусветнай сістэмы сацыялізму ў міжнародных адносінах вельмі яскрава вызначыліся дзве лініі: сацыялістычных дзяржаў — на захаванне і ўмацаванне міру як асноўнай умовы пабудовы сацыялізму і камунізму; імперыялістычных — на падрыхтоўку новай сусветнай вайны, якая павінна знішчыць сацыялізм і забяспечыць непадзельнае панаванне імперыялізму.

Далей настаўнік адзначае, што змест урока дазваляе параўнаць мэты, асноўныя напрамкі, прынцыпы, метады і сродкі ажыццяўлення знешняй палітыкі сацыялістычных і капіталістычных дзяржаў у першыя пасляваенныя гады. Для таго, каб гэта параўнанне было больш наглядным, каб глыбей зразумець і засвоіць сутнасць класавай барацьбы на міжнароднай арэне, на ўроку пад кіраўніцтвам настаўніка складаецца прыкладна такая параўнальна-абагульняючая табліца (гл. с. 55).

На ўроку «Знешняя палітыка СССР у 50-я гады» можна прапанаваць наступнае заданне: пакажыце, як знешнепалітычная дзейнасць Савецкай дзяржавы грунтуецца на ленінскіх прынцыпах пралетарскага інтэрнацыяналізму і мірнага суіснавання. Вучні ўжо пазнаёміліся з сутнасцю прынцыпаў знешняй палітыкі нашай краіны і пры дапамозе настаўніка змогуць вылучыць іх істотныя прыметы. У выніку складаецца наступны сэнсавы план.

I. Пралетарскі інтэрнацыяналізм у знешняй палітыцы СССР.

1. Умацаванне адзінства і згуртаванасці сусветнай сістэмы сацыялізму:

а) пераход у рамках СЭУ да кааперавання і спецыялізацыі вытворчасці, узгадненне народнагаспадарчых планаў;

б) будаўніцтва пры дапамозе СССР у сацыялістычных краінах 400 буйных прамысловых прадпрыемстваў, выдзяленне ім крэдыту на суму 21 млрд. руб.;

в) заключэнне ў маі 1955 г. Варшаўскага Дагавора;

г) дапамога венгерскаму народу ў ліквідацыі контррэвалюцыйнага мяцяжу;

д) зацвярджэнне ў 1959 г. Статута СЭУ.

2. Падтрымка нацыянальна-вызваленчага руху:

а) узвядзенне ў вызваленых дзяржавах пры дапамозе СССР 300 прамысловых аб'ектаў, прадастаўленне ім крэдытаў на суму 3 млрд. руб.

3. Барацьба за згуртаванасць міжнароднага рабочага і камуністычнага руху: удзел у рабоце міжнародных нарад камуністычных і рабочых партый 1957 г. і 1960 г.

II. Прынцып мірнага суіснавання ў знешняй палітыцы СССР.

1. Барацьба за ліквідацыю ачагоў вайны:

а) у Карэі (1950—1953 гг.);

б) скліканне Жэнеўскай канферэнцыі і падпісанне пагадненняў аб спыненні вайны ў Індакітаі (1954 г.);

в) ліквідацыя ў 1956—1958 гг. ваенных ачагоў на Блізкім Усходзе.

2. Вырашэнне спрэчных пытанняў шляхам перагавораў:

а) нарада кіраўнікоў урадаў СССР, ЗША, Англіі і Францыі (1954 г.);

б) прыняцце ААН па ініцыятыве СССР Дэкларацыі аб прынцыпах мірнага суіснавання дзяржаў.

3. Раўнапраўнае і ўзаемавыгаднае супрацоўніцтва паміж дзяржавамі: устанаўленне да канца 50-х гадоў узаемавыгадных гандлёвых адносін паміж 70-ю дзяржавамі свету.

4. Барацьба за спыненне гонкі ўзбраенняў:

а) ліквідацыя ў 1955 г. ваенных баз СССР у Порт-Артуры і Паркала-Ут (Фінляндыя);

б) скарачэнне ў СССР у аднабаковым парадку сваіх Узброеных Сіл і спыненне выпрабаванняў ядзернай зброі.

Работа над планам дазваляе вучням не толькі паспяхова выканаць прапанаванае заданне, але і садзейнічае развіццю ў іх гістарычнага мыслення, павышае пазнавальную актыўнасць і самастойнасць.

Прыём тэзіравання добра выкарыстаць пры азнаямленні школьнікаў з вывадамі XX з'езда КПСС. Іх асэнсаванае засваенне дапаможа зразумець сутнасць сучасных міжнародных адносін. Вучням можна прапанаваць прачытаць тэкст падручніка і фрагмент з *дакументаў XX з'езда партыі* (або адпаведны тэкст з Праграмы КПСС) і даказаць на аснове аналізу сучаснага міжнароднага становішча актуальнасць вывадаў партыйнага форуму. Дзесяцікласнікі складаюць наступныя тэзісы:

1. З'езд указаў, што ў сучасных умовах мірнае суіснаванне з'яўляецца адзіна магчымай формай адносін паміж дзяржавамі, бо любая вайна пры каласальным назапашванні зброі

Лініі параўнання	Аб'екты параўнання: Сацыялістычная знешняя палітыка	Аб'екты параўнання: Імперыялістычная знешняя палітыка	Агульнае, прыватнае, асаблівае ў істотных прыметах аб'ектаў
I. У чыіх інтарэсах праводзіцца	У інтарэсах працоўных усіх краін, якія зацікаўлены ў міры. Вайна прыносіць ім смерць, разбурэнне, галечу	У інтарэсах буйных манаполій. Вайна, гонка ўзбраенняў—сродкі забеспячэння звышпрыбыткаў	Знешняя палітыка дзяржавы абумоўлена інтарэсамі пануючых у іх класаў
II. Асноўная задача знешняй палітыкі	Забяспечыць мірныя ўмовы будаўніцтва сацыялізму і камунізму	Пераадолець крызіс капіталізму, захаваць панаванне ў свеце, магчымасць эксплуатаваць іншыя народы	Мэты знешняй палітыкі абумоўлены характарам грамадскага ўкладу
III. Асноўныя напрамкі знешняй палітыкі	1. Барацьба за ўмацаванне сусветнай сістэмы сацыялізму: — дапамога краінам народнай дэмакратыі ў будаўніцтве асноў сацыялізму; — падпісанне двухбаковых дагавораў аб дружбе і супрацоўніцтве паміж СССР і іншымі сацыялістычнымі краінамі; — стварэнне Савета Эканамічнай Узаемадапамогі (1949 г.); — ліквідацыя ядзернай манаполіі ЗША; — утварэнне ГДР 2. Падтрымка нацыянальна-вызваленчага руху: аказанне дапамогі народам Індакітая, Інданезіі і іншых дзяржаў у барацьбе за незалежнасць 3. Умацаванне адзінства ўсіх міралюбівых сіл: — узнікненне ў 1949 г. сусветнага руху прыхільнікаў міру; — прыняцце ў СССР закона «Аб ахове міру» (1951 г.)	1. Знішчэнне або аслабленне сусветнай сістэмы сацыялізму: — спроба навязаць кабальныя мірныя дагаворы краінам Усходняй Еўропы; — пачатак «халоднай вайны» — «дактрына Трумэна», «план Маршала»: у абмен на эканамічную дапамогу «маршалізаваныя» краіны ўцягваліся ў эканамічную блакаду сацыялістычных краін і ваенныя блокі; — утварэнне ФРГ; — стварэнне НАТО 2. Барацьба супраць нацыянальна-вызваленчага руху: агрэсія імперыялізму ў Індакітаі і Інданезіі 3. Аслабленне камуністычнага і рабочага руху: — антыкамуністычная істэрыя, антырабочае заканадаўства ў ЗША; — спроба не дапусціць стварэння руху прыхільнікаў міру	Асноўныя напрамкі знешняй палітыкі сацыялістычных дзяржаў адлюстроўваюць яе міралюбівы характар. Напрамкі імперыялістычнай знешняй палітыкі адлюстроўваюць яе карэнную супрацьлегласць знешняй палітыцы сацыялізму. Асноўныя напрамкі знешняй палітыкі дзяржавы адпавядаюць карэнным інтарэсам пануючага ў іх класа
IV. Прынцыпы, метады і сродкі	Мірнае суіснаванне і пралетарскі інтэрнацыяналізм: — дапамога народу Чэхаславакіі харчаваннем у 1946 г.; — падпісанне дагавору аб дружбе і супрацоўніцтве паміж СССР і Фінляндыяй (1948 г.); — прапанова СССР у ААН аб ліквідацыі ядзернай зброі (1947 г.)	Эканамічны, палітычны і ваенны націск (шантаж, подкуп, загаворы, войны); — атамны шантаж на Парыжскіх мірных перагаворах; — «дактрына Трумэна» і «план Маршала»; — забарона на ўезд дэлегацыі сацыялістычных краін на I Кангрэс прыхільнікаў міру ў Парыжы; — антырабочае заканадаўства ў ЗША	Прынцыпы, метады і сродкі ажыццяўлення знешняй палітыкі абумоўлены яе класавай сутнасцю

масавага знішчэння можа прывесці да ўзнікнення сусветнага тэрмаядзернага канфлікту.

2. З'езд канкрэтызаваў ідэю мірнага суіснавання і ўказаў, што яно з'яўляецца спецыфічнай формай класавай барацьбы і не распаўсюджваецца на галіну ідэалогіі.

3. На з'ездзе быў зроблены вывад аб магчымасці прадухілення вайны ў сучасных умовах.

Такім чынам, пры вывучэнні знешнепалітычнага матэрыялу выкарыстоўваюцца разнастайныя метадычныя прыёмы і сродкі, якія садзейнічаюць фарміраванню ў вучняў марксісцка-ленінскага падыходу да вывучэння гісторыі, з'яўляюцца важнай умовай актывізацыі пазнавальнай дзейнасці.

Мінскаму ПТВ № 24 будаўнікоў у мінулым годзе споўнілася 60 гадоў. За гэты час вучылішча падрыхтавала каля 20 тыс. высокакваліфікаваных рабочых. Тут можна атрымаць спецыяльнасці цесляра, сталяра, маляра-тынкоўшчыка, машыніста маставых і казловых кранаў, муляра-мантажніка і інш. Акрамя таго, у вучылішчы створаны ўсе ўмовы для атрымання сярэдняй адукацыі.

На здымках: у кабінеце чарчэння праводзіць заняткі Святлана Яфімаўна Паўлючук; майстар вытворчага навучання Іван Уладзіміравіч Жолудзь з навучэнцамі ў сталярным цэху.

Фота П. НІКІЦІНА.